

Iná situácia je v socializme. Vedeckotechnická revolúcia je svojím smerom a výsledkami dôsledne humanistická. Realizuje sa plánovite pod vedeckým vedením komunistických strán a socialistických štátov, za rastúcej aktivity a uvedomelej účasti všetkého ľudu. Pritom vedeckotechnická revolúcia je charakteristická harmonickým spojením základných tendencií vedeckotechnického a sociálneho pokroku, stelesňuje jednotu súčasnej vedeckotechnickej revolúcie a pohybu ľudstva ku komunizmu.

Prirodzene toto všetko neprebíha bez ťažkostí a protirečení. Tie sú početné a vyžadujú riešenie. Jednou z centrálnych úloh je neustále zvyšovať úroveň vedeckej samoregulácie socialistickej spoločnosti, vedecké riadenie všetkých stránok jej života a vývoja. Týka sa to nielen jednotlivých socialistických krajín, ale zodpovedá to záujmom celého socialistického systému. Jeho existencia otvára široké možnosti vďaka delbe práce a kooperácie intenzifikovať vedeckotechnický pokrok, racionálne ho využívať v záujme ekonomického a kultúrneho rozvoja každej krajiny, upevnenia a rýchleho pozdvihnutia celého systému socializmu.

J. S. Meleščenko — V. S. Šucharin

PREHLAD FILOZOFICKEJ TVORBY V ČASOPISE VOPROSY FILOSOFII ZA ROK 1970

Mesačník *Voprosy filosofii* je nesporne najreprezentatívnejším orgánom sovietskej filozofie. Svedčia o tom tak ideová a odborná aktuálnosť, rozsah, tematická rôznorodosť a polemickosť, ako aj vcelku vysoká odborná úroveň publikovaných prác. Časopis v porovnaní s inými sovietskymi filozofickými periodikami podáva najucelenejší obraz o súčasnom stave filozofického života v ZSSR, o situácii v oblasti filozofie vôbec a marxisticko-leninskej filozofie osobitne.

Okrem materiálov tematicky zapadajúcich do rámca filozofických disciplín uverejňujú sa tu aj práce o problematike teórie konkrétnych sociálnych výskumov (teda sociológie), vedeckého komunizmu a tiež iných interdisciplinárnych odborov.

Je prirodzené, že vzhľadom na význam Leninovej storočnice venoval časopis v minulom roku mimoriadnu pozornosť hlbokému a všestrannému rozpracovávaniu Leninovho filozofického odkazu a zdôrazneniu jeho aktuálneho významu. Autori jednotlivých príspevkov sa usilovali predovšetkým zhodnotiť leninskú etapu vo vývine marxistickej filozofie, zdôrazniť vedeckú a praktickú plodnosť leninských ideí. Toto významné jubileum bolo zároveň podnetom pre nastolenie a riešenie nových, súčasných problémov v duchu tvorivého rozvíjania marxisticko-leninskej filozofie.

Okrem úvodných statí bolo priam Leninovmu výročiu venovaných 34 príspevkov, štvrté číslo časopisu vyšlo ako jubilejné. Pretože naša informácia má byť stručná, spomenieme výberove aspoň niektoré z týchto príspevkov.

Značnú pozornosť venovali sovietskí filozofi využitiu Leninovho ideového dedičstva pre skúmanie a správne hodnotenie súčasnej spoločenskej situácie, prebiehajúceho ideologického boja, jeho foriem a metód. Tak na nevyhnutnosť konkrétneho prístupu k analýze spoločenských javov, zbaveného antihistorizmu, doktrinarstva a dogmatizmu, poukázal akad. F. V. Konstantinov v stati *V. I. Lenin o konkrétne-historickom prístupe v historickom materializme* (č. 4). V. Ž. Kelle v štúdiu *Leninská koncepcia vedeckej ideológie a jej kritici* (č. 4) rozoberá niektoré problémy chápania marxizmu ako vedeckej ideológie a kritizuje súčasné pokusy o pravicovú (na príklade názorov

L. Kołakowského a najmä E. Fischera) a lavicovú (zo strany maoistov) revíziu leninskej koncepcie vedeckej ideológie. Niektorým problémom súčasného ideologického boja, predovšetkým kritike ideológie a taktiky antikomunizmu a revizionizmu je venovaný článok G. J. Glezermana (č. 4). Osobitosť súčasného revizionizmu vidí autor v jeho úzkom spojení a priamom splývaní s nacionalizmom a antisovietizmom. Zdôrazňuje, že najdôležitejšou podmienkou súčasného boja s buržoáznou ideológiou je teoretická iniciatíva marxistov.

Ďalšie príspevky sa zaoberajú významom Leninovej kritiky metodologických stanovísk subjektivismu a objektivismu (P. N. Fedosejev, č. 5), rozoberajú leninské princípy vedeckej kritiky idealizmu a jej význam pre kritiku súčasnej buržoáznej filozofie (T. I. Ojzerman, č. 2). V. G. Choros v stati *V. I. Lenin a problém genézy subjektívnej sociológie v Rusku* (č. 3) na materiáli Lavrovových Historických listov a state Michajlovského *Čo je progres* sleduje formovanie filozoficko-sociologických názorov národníkov, ukazuje, že ich spoločný filozoficko-teoretický prameň bol pozitívizmus, venuje pozornosť ich etickej koncepcii dejín. Autor upozorňuje na to, že Lenin napriek veľmi ostrej kritike subjektivismu národníkov nie náhodou ocenil aktívny, revolučno-kritický etický aspekt ich ideológií.

Zaujímavý problém v svojom článku *V. I. Lenin o psychológii reakčného extrémizmu* nastolil J. B. Raškovskij (č. 1), kde tiež poukázal na potrebu zaoberať sa rozpracovaním všeobecnejšieho problému — Lenin ako sociálny psychológ. Analýzou sociálnopsychologických aspektov riadenia v Leninovom diele a významom sociálnej psychológie v riadení spoločenských procesov sa zaoberá A. I. Prigožin (č. 2).

V celom rade článkov sa analyzujú rôzne aspekty Leninovho učenia o socialistickej ideológii, leninské princípy riešenia národnostnej otázky, problémy dialektiky nacionálneho a internacionálneho v podmienkach socialistickej spoločnosti, veľmi kriticky sa hodnotia súčasné prejavy nacionalizmu (napr. E. A. Bagramov, č. 3, 4).

Pozoruhodný, predovšetkým pre svoju informačnú hodnotu, je príspevok profesora filozofie na Bridportskej univerzite (USA) H. L. Parsonsa *Leninské myslenie a filozofia USA* (č. 3), v ktorom sa načrtáva proces šírenia marxizmu v USA v čase pred I. svetovou vojnou až po dnešok. Parsons si všima práce amerických filozofov-marxistov alebo sympatizujúcich s marxizmom, ako aj tých, ktorí sú v opozícii k marxizmu-leninizmu, uvádza najdôležitejšie diela, venované sovietskej a osobitne Leninovej filozofii.

Väčší počet príspevkov bol venovaný problematike dialektického materializmu a filozofickým problémom prírodných vied.

Podnetný náčrt programu práce na Leninovom filozofickom odkaze v súvislosti s rozvojom prírodných vied podal B. M. Kedrov v článku *Dialektika zameraná do budúcnosti* (č. 4). Podľa neho treba analyzovať: 1. Leninove výroky o perspektívach prírodovedy, ktoré nasledujúci vývin vied plne potvrdil, 2. niektoré dôsledky, nepriamo vyplývajúce z Leninových výrokov, ktoré tiež boli potvrdené a 3. jeho idey a myšlienky, ktoré ešte len čakajú na overenie súčasnou prírodovedou. Z posledného okruhu problémov je najzaujímavejšia Leninova téza o vlastnosti odrazu, založenej v základnej hmoty.

V článku *Leninské princípy filozofického výskumu vedeckého poznania* (č. 4) A. J. Iljin a I. T. Frolov zdôrazňujú, že všeobecnou črtou leninských princípov filozofického skúmania vedy je akcentovanie gnozeologickej problematiky, čím sa dialektický prístup odlišuje od prírodno-filozofického. Apriorizmus a subjektívizmus prírodofilozofického prístupu vyplýva z jeho zamerania filozofického skúmania akoby na „samotný predmet“ prírody a nie na problémy poznania predmetov prírody vo ve-

dách. Autori formulujú podnetné myšlienky o význame *znalosti* dialektiky v procese dialektizácie vedeckého poznania, objasňujú obsah leninského princípu straníckosti vo filozofickom skúmaní vedeckého poznania.

Z článkov významných prírodovedcov venovaných Leninovmu výročiu upozorňujeme na práce akademikov Dubinina, Achijezera, Foka a Markova. N. P. Dubinin v článku *Leninské filozofické idey a problémy genetiky* (č. 4) úspešne dokladá tézu, že vývin genetiky plne potvrdil leninskú predpoveď o prekonaní krízy prírodovedy osvojením ideí dialektického materializmu. Zaoberá sa tiež aktuálnou otázkou úlohy genetiky v súčasnej vedeckotechnickej revolúcii (genetika a medicína, genetika a svetové zdroje potravín a i.).

Významný sovietsky fyzik A. J. Achijezera v rozsiahlej štúdií *Filozofické idey V. I. Lenina a evolúcia fyzikálneho obrazu sveta* (č. 5, 6) sa zaoberá významom Leninových ideí pre rozvoj fyziky a podáva hlboko zasvätený prehľad vývinu modernej fyziky. Rozoberá napr. vzťah klasickej mechaniky ku klasickej elektrodynamike, charakterizuje kvantovú mechaniku a jej gnozeologické ťažkosti, kvantovú elektrodynamiku, fyziku subjadrovej matérie, zaoberá sa vzťahom fyziky a matematiky a i. Podobnej problematike je venovaná štúdia V. A. Foka *Kvantová fyzika a filozofické problémy* (č. 4), ktorá predtým vyšla v zborníku Lenin a súčasná prírodoveda (Moskva 1969).

Je pochopiteľné, že pri príležitosti Leninovho výročia sa sovietski autori znova venovali témam, ktoré sú predmetom neutíchajúcej diskusie, leninskej definícii hmoty a problematike teórie odrazu. Leninskou definíciou hmoty a jej významom pre súčasnosť sa zoberá v piatom čísle F. T. Archipceva. Autor pripomína tri podstatné momenty analýzy leninskej definície hmoty: 1. objektívnosť existencie hmoty, jej prvotnosť, 2. substančnosť („Hmota sama osebe je zdrojom nekonečnej rozmanitosti vecí a procesov objektívneho sveta“, s. 34), 3. zmyslovú danosť hmoty. Kritizuje názory odporcov tejto definície, predovšetkým názory niektorých juhoslovanských filozofov (napr. G. Petroviča, M. Kangrgu, Filipoviča), L. Kořakowského a koncepcie buržoázných marxológov.

Zo zorného uhla výsledkov a perspektív modernej fyziky sa nad problematikou chápania hmoty (keď sa problém formuluje ako „skladá sa, pozostáva z...“) stručne zamýšľa fyzik akad. M. A. Markov v článku *O pojme pramatérie* (č. 4). Zvažujúč dôsledky niektorých moderných fyzikálnych teórií, dochádza k záveru o neopodstatnenosti idey prahmoty (elementárnej, primárnej formy matérie), formuluje záver o možnom modeli vesmíru, v ktorom sa „... hierarchia nekonečne rôznorodých foriem matérie akoby sebauzatvára“ (s. 75).

S. R. Mikulinskij a M. G. Jaroševskij v stati *V. I. Lenin a cesty vývinu psychofyziológie* (č. 2) rozoberajú leninskú teóriu odrazu, ukazujú, ako v Leninových prácach bola odhalená hlboká vnútorná súvislosť medzi psychofyziologickým a psychognozeologickým problémom. Z iného aspektu skúma túto otázku M. F. Ovsiannikov v článku *Leninská teória odrazu a súčasné problémy estetiky* (č. 4). Podáva stručný kritický náčrt niektorých smerov a koncepcií idealistickej estetiky 20. storočia. Podľa jeho mienky sa dnes v gnozeologickej rovine stretávame s dvomi tendenciami: jedna vedie k interpretácii umenia ako javu celkom odtrhnutého od sveta, druhá vedie k interpretácii umenia ako čistej formy. Obe dve izolujú umenie od skutočnosti, deformujú jeho podstatu ako obrazného odrazu sveta. V ďalšej časti M. F. Ovsiannikov vyzdvihuje význam leninskej teórie odrazu pre estetiku, pre správne pochopenie podstaty estetického osvojenia skutočnosti, ktoré má prispievať k jej správne poznaniu a revolučnej premene.

Z článkov, v ktorých sa rozpracovávajú problémy metodológie vedy, upozorňuje-

me predovšetkým na prácu P. V. Kopnina V. I. Lenin, logika, veda (č. 4). Na základe leninského chápania dialektickej logiky možno podľa autora sformulovať dva základné závery: „1. dialektická logika nejestvuje a nemôže jestvovať mimo materialistickej dialektiky ako vedy o najvšeobecnejších zákonoch pohybu vonkajšieho sveta a jeho odrazu v myslení, 2. materialistická dialektika vystupuje ako logika v porovnaní s formálnou logikou v kvalitatívne inom zmysle“ (s. 44). Autor ďalej rieši otázku, prečo je dialektika zároveň logikou a formuluje podnetné myšlienky o tom, ako ďalej rozpracovávať materialistickú dialektiku ako logiku a teóriu poznania marxizmu.

Problém objektívneho obsahu vedeckých zákonov v súvislosti s Leninovými filozofickými ideami rieši v svojom príspevku A. F. Zotov (č. 2). Zdôrazňuje, že nemožno stotožňovať vedecký zákon a empirické pravidlo: vedecký zákon je prvkom teoretickej konštrukcie, kým empirické pravidlo je zovšeobecnený opis experimentálneho materiálu. Autor ďalej rozoberá problém interpretácie vedeckých zákonov a v súvislosti so stále väčšou matematizáciou teoretického systému vedy robí niektoré všeobecné závery. Záverom tejto časti treba ešte upozorniť na zaujímavý článok B. V. Biriukova *Kritérium praxe v deduktívnych teóriách vo svetle učenia V. I. Lenina* (č. 3). Z hľadiska účasti empirických faktov v argumentácii delí autor vedy na dve skupiny: a) vedy, kde sa empirické fakty používajú bezprostredne (tu je úloha praxe ako základu poznania a pravdy jasná) a b) vedy a teórie, v ktorých skúsenostné fakty nevystupujú ako empiricky zdôvodnené predpoklady, ale v zložitejšej, zovšeobecnenej a abstraktnej forme. „Abstraktné objekty“, píše autor, „to sú vždy len objekty skúmania, ktoré zásadne nemajú bytie, podobné bytiu vecí materiálneho sveta“ (s. 51). Abstraktným pojmom deduktívnych vied, nech by boli akokoľvek nenázorné a abstraktné, vždy istým spôsobom predchádzajú pojmy, ktoré vznikli bezprostredne na základe zmyslovo-praktickej činnosti. Autor ďalej spomína rôzne typy abstrakcie a idealizácie ako metódy tvorby abstraktných pojmov. Argumenty, ktoré potvrdzujú uvádzaný charakter súvislosti mnohostupňového abstrahovania s praxou, možno čerpať z troch rôznych oblastí: z faktov dejín kultúry, zo psychológie učenia a z výskumov logických základov matematiky. Autor uvádza príklad vytvárania pojmov elementárnej aritmetiky, predovšetkým pojmu prirodzeného (celého kladného) čísla. Praktické aplikácie deduktívnych vied sú najvýznamnejšou formou ich súvisu s praxou. Predpokladom týchto aplikácií je interpretácia pojmov, tvoriacich súčasť dôkazov v deduktívnych vedách, v termínoch reálnych objektov.

*

Engels a Hegel sú ďalšie významné osobnosti, nad aktuálnosťou odkazu ktorých sa v minulom roku zamýšľali filozofi na celom svete.

K 150. výročiu narodenia Fridricha Engelsa prinieslo novembrové (11.) číslo Voprosov filosofii spolu desať príspevkov, ktoré znova potvrdili, že Engelsovo dielo je pre súčasných marxistov bohatým inšpiračným zdrojom. Jednotlivé etapy Engelsovej práce nad Dialektikou prírody skúma v svojom článku B. M. Kedrov. Dospieva k záveru, že Dialektiku prírody Engels koncipoval ako prírodovedný úvod k Marxovmu Kapitálu. Aktuálnym významom Engelsovho boja proti agnosticizmu sa zaoberá L. F. Iljičev. Súčasnému boju o Engelsovo dedičstvo venuje pozornosť T. T. Timofejev. Kritizuje názory maloburžoázných ideológov, jednotlivých marxológov a revizionistov, ktorí podceňujú Engelsov význam, stavajú ho do protikladu k Marxovi a vyhlasujú ho za vulgarizátora Marxovho učenia. J. A. Vasilčuk v stati *F. Engels a sociálne problémy námezdnjej práce* nastoľuje a rieši niektoré diskutabilné otáz-

ky o námezdnjej práci v dnešných podmienkach. V závere okrem iného konštatuje, že v období vedeckotechnickej revolúcie rastie sféra námezdnjej duševnej práce, čím vzniká pred tým neznáma sociálna vrstva — robotnícka inteligencia.

Z ostatných článkov rozhodne treba upozorniť na podnetnú (pre tých, ktorí sa systematicky nezaoberajú problematikou kresťanstva priam objavnú) štúdiu A. P. Každana a *Engels o pôvode kresťanstva*. Autor vychádza z najnovších bádání o tejto otázke, polemizuje s mnohými známymi autormi a všeobecne uznávanými názormi. Domnieva sa, že „svojho času v našej literatúre módna teória, ktorá spájala formovanie kresťanstva s tzv. „revolúciou otrokov“, nemá ani len trocha seriózne podklady, tým skôr, že pri previerke sa ukázalo, že aj sama „revolúcia otrokov“ je historiografickou fikciou“ (s. 93). A. P. Každan rozoberá tri Engelseve štúdie, v ktorých bola rozpracovaná problematika vzniku kresťanstva. Konštatuje, že marxistická historiografia plne nevyužila Engelseve myšlienky o kresťanstve, niekedy dokonca zamlčovala Engelseve výhrady voči Brunovi Baucrovi. Preto autor podrobne rozoberá tieto výhrady a formuluje Engelseve závery na otázku vzniku a podstaty raného kresťanstva. Kriticky a sebakriticky uznáva, že, aj keď to znie paradoxne, „sme skôr nasledovali Bruna Bauera a mytológov na prelome 19. a 20. storočia ako Engelsa“ (s. 102). Za začiatok prehodnotenia utvorenej tradície pokladá práce sovietskeho historika S. I. Kovaleva z roku 1958.

Jednu z najdôležitejších Engelsoných filozofických ideí úspešne rozobral v svojom článku *Učenie F. Engelsa o formách pohybu hmoty a súčasná prírodoveda* I. V. Kuznecov. Zdôraznil Engelsevo autorstvo tejto teórie, charakterizoval jej obsah a metodologický význam pre modernú vedu. „Predstava o formách pohybu hmoty“, píše Kuznecov, „je tak isto organická súčasť ako napríklad predstava o existencii diskretných štruktúrálnych rovin hmoty...“ (s. 73). G. I. Caregorodcev v článku *F. Engels a sociálnobiologický problém* okrem iného zdôraznil, že problém vzťahu spoločenského a biologického, ktorého základy vypracoval Engels, patrí medzi najdôležitejšie metodologické problémy vo vedách o človeku.

Hodnotením Engelsonho prínosu k rozpracovaniu metodologických problémov biológie sa zaoberajú K. M. Zavadskij, A. B. Georgijevskij a A. P. Mozelov v článku *F. Engels a darvinizmus*. Zdôrazňujú, že Engels vystupoval proti špekulatívnej prírodofilozofickej metóde, podávajú stručný náčrt stavu evolučnej teórie v šesťdesiatych a na začiatku osemdesiatych rokov minulého storočia, zdôrazňujú Engelsonovo ostro negatívny vzťah k lamarckizmu a význam jeho ideí pre súčasnú evolučnú teóriu.

Zaujímavým súvislostiam aktuálnych problémov vedeckotechnickej revolúcie a ideového dedičstva Marxa a Engelsa je venovaný článok B. G. Kuznecova *Dialektika prírody a dialektika Kapitálu*. Autor zdôrazňuje mimoriadnu úlohu filozofie prírodných vied v období vedeckotechnickej revolúcie v podmienkach zjednocovania a plánovania vedy a zamýšľa sa nad tým, ako sa vyrovnáť s mimoriadnym dynamizmom súčasnej ekonomiky. „Tento dynamizmus“, píše, „si žiada radikálne prehodnotenie kategórií a také prehodnotenie si zase žiada návrat k fundamentálnym kategóriám Kapitálu“ (s. 51).

Voprosy filozofii podľa našej mienky veľmi vhodným spôsobom pripomenuli 200. výročie narodenia G. W. F. Hegla. V piatom čísle časopisu boli pod názvom *Práce z rôznych rokov* uverejnené tri Heglove práce, ktoré v ruštine vychádzajú po prvý raz a sú zahrnuté do pripraveného pri tejto príležitosti dvojzväzkového vydania Heglových prác z rôznych rokov. Heglova raná práca *Prvý program nemeckého idealizmu* (z r. 1796) sa natolko líši od jeho iných diel, že sa dokonca pochybovalo o Heglovom au-

torstve, ďalej bola uverejnená stať *O podstate filozofickej kritiky vöbec a o jej vzťahu k súčasnému stavu filozofie osobitne* (1802). Bezpochyby si dnes s veľkým záujmom prečítame najmä Heglov list *O vyučovaní filozofie na univerzitách* (z 2. aug. 1816), v ktorom Hegel v súvislosti s pozvaním prednášať na Berlínskej univerzite brilantne vyložil svoje názory na vyučovanie filozofie, cieľom ktorého má byť nadobudnutie určitých vedomostí — filozofia má predovšetkým sledovať formálne vzdelanie a cvičenie myslenia, nikdy však nemá poučovať. Pri tejto príležitosti predložil aj svoju koncepciu filozofie ako určitého uceleného systému, organizujúceho všetky jej jednotlivé časti.

V ôsmom čísle boli potom uverejnené príspevky, zaoberajúce sa niektorými závažnými stránkami Heglovej filozofie. T. I. Ojzerman v stati *Sociálny zmysel Heglovej filozofie* sa zamýšľa nad starým sporom, ktorý sa začal ešte za Heglovho života, o pokrokovosti či reakčnosti jeho filozofie. Autor nazýva túto filozofiu epochálnym sociálnym vedomím. Podľa jeho mienky skutočný sociálny zmysel Heglovho učenia, ktorý — nech to znie akokoľvek paradoxne — nebol v mnohom jasný ani samému Heglovi a ktorý sa len historicky odhaloval, je progresívny, revolučný. Ojzerman sa domnieva, že pre správne pochopenie Heglovej filozofie, najmä pre pochopenie ideologického zatemňovania problémov v jeho filozofii, ktoré pokladá za vedomé zašifrovanie politického programu buržoáznej revolúcie (samozrejme, nemeckej teórie buržoáznej revolúcie), treba brať do úvahy nevyhnutné protirečenie medzi sebaujadrením buržoázneho filozofa a skutočným sociálnym zmyslom jeho učenia, teda medzi subjektívnou formou a objektívnym obsahom tohto učenia.

Na tento článok tematicky nadväzuje príspevok V. S. Nersesjanca *Heglova dialektika politiky*, kde autor rozoberá historický a predovšetkým teoretický prvok štruktúry politického obsahu Heglovej právnej filozofie, kritizuje niektoré jednostranné a antihistorické interpretácie Filozofie práva. Zdôrazňuje, že v nej rozvinuté politicko-právne názory mali historicky progresívny charakter a slúžili cieľom premeny nemeckej skutočnosti.

Heglovmu učeniu o právach a hraniciach formálneho myslenia je venovaná štúdia V. F. Asmusa. Pri riešení tejto problematiky považuje autor za dôležité rozobrať Heglove učenie o troch „momentoch“ logického: 1. abstraktnej alebo rozmyslovej stránke, 2. dialektickej alebo negatívno-rozumnej, 3. špekulatívnej alebo pozitívno-rozumnej stránke. Vyvracia neodôvodnené obviňovanie Hegla, že vraj odmietal hodnotu formy a formálneho myslenia. Problematikou konkrétnosti pojmu u Hegla sa zaoberá Ž. N. Abdildin.

Vztahu Hegla k formálnej logike a problému vzťahu dialektickej a formálnej logiky v súčasnosti je venovaný podnetný článok I. S. Narského *Hegel a súčasná logika*. Podľa Narského dialektika v sebe obsahuje formálnu logiku, zachováva ju a zároveň svojrázne rozvíja. Neguje jej zákony dialekticky, „ruší“ (hebt auf) ich, ale zároveň „ruší“ aj formálne logické protirečenia. Dialektika má zásadný význam pre pokrok vedy. Z hľadiska formy *všetky* pojmy v akejkoľvek vede majú formálnologický charakter, čo sa týka *obsahu*, môžu byť alebo metafyzické, alebo dialektické. Autor pozitívne hodnotí pokusy o formalizáciu dialektickej logiky (napr. prácu L. Rogowského), ale poslanie dialektickej logiky vidí v obsahovej oblasti — v prekonávaní (riešení) protirečení. I. S. Narskij vyzdvihuje aktuálnosť a význam štúdia Heglovej logiky, ktoré stimuluje výskum typológie protirečení a ich syntéz, spresňovanie a rozvíjanie kategoriálneho aparátu, rozpracovávanie logiky vedy a tiež nových prístupov k dejinám vedy a dialektiky.

Heglova estetika v súčasnom ideovom zápase je názov článku, v ktorom M. F.

Ovsiannikov a D. D. Srednij vidia úlohu marxistickej interpretácie v odhalení materialistického obsahu jeho estetiky. Autori polemizujú s niektorými názormi súčasných idealistických interpretov Heglovho diela, zdôrazňujú jeho prístup k umeniu ako celostnému fenoménu, jeho princíp obsahovej analýzy, učenie o ideáli a vyzdvihujú realističnosť Heglovej koncepcie umenia.

*

Tematike *dialektického materializmu, filozoficko-metodologických problémov prírodných vied a logiky* bolo, okrem už spomenutých, venovaných ešte 46 článkov. V prevažnej väčšine sa zaoberajú výrazne aktuálnou, fundamentálnou problematikou, často sa v nich riešia veľmi zložité, špecifické problémy modernej vedy a logiky.

Najprv spomenieme články, ktoré redakcia zaradila do problematiky dialektického materializmu. Problematike sociálnej podmienenosti vedomia je venovaný článok K. A. Abulchanovovej-Slavkovskej (č. 6). V deviatom čísle časopisu čitateľ nájde diskusné príspevky *O dedičných predpokladoch psychického vývinu človeka* A. V. Brušlinského, *Sociálne a biologické v štruktúre osobnosti* K. K. Platónova a polemickú poznámku V. N. Saganovského *O čom je spor?* Vecne a s polemickým zápalom vedená diskusia o probléme psychiky, vedomia a osobnosti vznikla na stránkach tohto časopisu ešte v roku 1968.

Historikovi filozofie možno zaujme zasvätená štúdia L. S. Vygodského *Spinoza a jeho učenie o emóciách v svetle súčasnej psychoterapie* (č. 6). Leninskej problematike je venovaný článok A. Ch. Kasymžanova *O súvislostiach teórie a dejín dialektiky vo Filozofických zôsiťoch V. I. Lenina* (č. 8).

Všeobecnej gnozeologickej problematike je venovaná štúdia N. Moulouda (Francúzsko) *Proces teoretizácie v podmienkach vedeckej pravdy* (č. 12). Autor zdôrazňuje, že súčasná filozofia vedy sa musí vzdať stanoviska descartesovského racionalizmu, ktorý pripisoval teórii transcendentálnu funkciu, musí priznať, že teoretické a empirické výroky sa formulujú súčasne a vo vzájomnej súvislosti. N. Mouloud nastoľuje problémy systematizácie a dialektického základu logiky teórií, posudzuje vzťah teórie a jej modelov, zaoberá sa súvisom vedeckej teórie a znaku, vzťahom teórie a systému vedy. Akcentuje dialektické prístupy k riešeniu týchto problémov a podrobnejšie rozvádza kritické výhrady k pozitivistickému riešeniu uvedenej problematiky.

Fundamentálnymi gnozeologickými problémami sa zaoberá V. Š. Rubaškin v štúdiu *Poznanie a jazyk* (č. 9). Autor najprv podáva súhrn dosiahnutého stupňa riešenia problematiky empirického poznania a teórie a ďalej formuluje podnetné poznámky k problematike analýzy jazyka a úlohe matematiky pri riešení vedeckých problémov. Zdôrazňuje, že pri všetkej nevyhnutnosti používania matematického aparátu pri teoretických konštrukciách (použitia metódy matematických hypotéz) nezmenšuje sa v súčasnej vede význam teoretického myslenia, analýzy obsahovo-konceptuálnej stránky teórií. Nad podobnou problematikou sa zamýšľa A. A. Lapunov v článku *K otázke interteórií matematiky* (č. 5), kde, vychádzajúc z naliehajúcej potreby súčasnej vedy a praxe, okrem iného formuluje závažné praktické návrhy na zlepšenie matematickej prípravy študentov a budúcich vedeckých pracovníkov v najrôznejších odboroch.

Detailnejšími gnozeologickými otázkami sa zaoberajú V. S. Stepin v článku *Problém subjektu a objektu v experimentálnej vede* (č. 1) a V. P. Lebedev a V. S. Stepin v článku *Gnozeologický aspekt pojmu času* (č. 10).

Závažnému problému sémantiky je venovaná štúdia A. A. Vetrova *Vyjadrenie a označovanie* (č. 1). Autor uvádza tri kontexty, v ktorých je vyjadrenie v protiklade

s deziagnáciou: I. „x označuje jedno a vyjadruje druhú“ — má ten zmysel, že „x oznamuje základnú informáciu o poznávanom predmete a doplnkovú informáciu o poznávajúcom subjekte“; II. „x označuje a y vyjadruje“ — má ten zmysel, že „x oznamuje informáciu vo forme zložitého slovného znaku, schopného vytvárať zmyslové štruktúry a y vždy oznamuje informáciu vo forme prostého neslovného znaku, ktorý nemá zmyslovú štruktúru a nemôže byť prvkom takej štruktúry“. Kontexty I a II sú základné, vo vedľajšom kontexte protiklad „x označuje a y vyjadruje“ má ten význam, že „x niečo oznamuje o objekte a y o subjekte“. Vedľajšiemu kontextu zodpovedá veľmi široký pojem vyjadrovania, vzťahujúci sa na ľubovoľnú informáciu o subjekte a pre svoj rozsah je sotva z vedeckého hľadiska zaujímavý.

Problematikou perspektív, ťažkostí a hraníc aplikácie kybernetických princípov riadenia sa zaoberajú V. S. Michalevič a V. N. Svinickij v článku *O metódach riadenia veľkých (large-scale) systémov* (č. 7). Uvádzajú niektoré metódy, ktorými sa rieši problém zložitosti veľkých systémov, charakterizujú možnosti riešenia problémov na elektronických numerických počítačoch a niektoré možnosti heuristického programovania, charakterizujú metódu dekompozície ako spôsob zjednodušenia riešenia zložitých problémov.

Otázkam, ktoré vznikajú pri výskume celostných objektov, venoval B. G. Judin štúdiu *Pojem celostnosti v štruktúre vedeckého poznania* (č. 12). Autor definuje pojem celostnosti, rozoberá obsah a štruktúru pojmu redukcionizmus. Redukcionizmus všeobecne charakterizuje ako také zameranie skúmania určitého objektu, „keď sa zákony alebo princípy, tvoriace daný celok, hľadajú mimo neho“ (s. 84). Charakterizuje obsah princípu additivity, superadditivity a subadditivity, rozvádza možnosti a hranice ich aplikácie pri výskume celostných objektov. Upozorňuje na niektoré praktické aplikácie uvádzaných teoretických princíпов výskumu systémov v kybernetike, modelovaní, systémovom inžinierstve a v sociológii.

I. V. Blauberger a E. G. Judin v článku *Filozofické problémy výskumu systémov a štruktúr* (č. 5) sa zaoberajú niektorými principiálnymi problémami systémovo-štruktúrnych výskumov. Konštatujú, že v poslednom čase veľmi vzrástol počet prác, venovaných filozofickým problémom týchto výskumov, že sa však zatiaľ nikto nepokúsil analyzovať filozofickú problematiku systémovo-štruktúrnych výskumov vcelku. Tejto úlohe venujú svoj príspevok. Uvádzajú, že vo filozofickej literatúre sa vytvorila tradícia izolovaného riešenia troch metodologických smerov súčasného vedeckého poznania: systémového prístupu, štrukturalizmu a štruktúrno-funkčionalnej analýzy. Autori konštatujú spoločný základ týchto smerov, pretože „vyrástli z kritiky niektorých základov klasickej vedy a okrem toho boli pokusom nájsť pozitívne východisko z tejto krízy formulovaním nových princíпов orientácie vedeckého výskumu“ (s. 58). Podľa autorov základný vedecký význam systémovo-štruktúrnych výskumov je určený prácami, rozvíjajúcimi konkrétnu metodológiu vedeckého poznania. „Zároveň treba brať do úvahy, že v súčasnej zahraničnej literatúre sa robia pokusy urobiť zo systémovo-štruktúrného prístupu filozofickú koncepciu a postaviť ju proti »tradičnej« filozofii, vrátane dialektického materializmu. Niektorí kritici štrukturalizmu (napr. J. P. Sartre) sa dokonca pokúšajú ho prezentovať ako ideologickú doktrínu, vykladajúc ju konkrétne ako antitézu ideológie marxizmu (treba poznamenať, že pre samých štrukturalistov je takáto tendencia k ideologizácii necharakteristická)“ (s. 64).

N. K. Serov v článku *O diachronickej štruktúre procesov* (č. 7) sa zaoberá významom rozpracovávanía predstáv o morfológických charakteristikách procesov. Vymedzuje podstatu pozdĺžneho a priečného analytického členenia procesov, charakterizuje predstavy o diachronickom mode procesov, zaoberá sa definíciami pojmu diachronická

štruktúra procesov, venuje pozornosť problému izomorfie diachronických štruktúr procesov a iným závažným otázkam. Tých, ktorí sa zaujímajú o súčasné štrukturalistické výskumy zo širšieho hľadiska, upozorňujeme na závažnú recenziu A. K. Žolkovského na knihu Umberta Eca *La Struttura assente* (Neprítomná štruktúra. Úvod do semiotiky, Milano 1968, 431 s.), ktorá bola uverejnená v druhom čísle časopisu.

Väčšina článkov, venovaných *filozofickým problémom prírodných vied*, zaoberá sa problematikou modernej fyziky. M. E. Omeľjanovskij v článku *O dialektickej protirečivosti v súčasnej fyzike* (č. 11) uvádza, že idea dialektického protirečenia, a len ona, umožnila vybudovať teóriu relativity a kvantovú mechaniku v tých dnes známych formuláciách, s ktorými sa plodne pracuje. Zjednotenie protikladov do dialektickej jednoty nevedie k nijakým formálnologickým protirečeniam. Konkrétne napr. výrok „aj častica aj vlna“ sa vzťahuje k metajazyku, zatiaľ čo výrok „alebo častica alebo vlna“ sa vzťahuje k jazyku klasických teórií. Filozofickým problémom teórie relativity je venovaný článok P. S. Dyšlevého a V. S. Lukjanceva *Problém štatútu časopriestorových koncepcií v teoretickej fyzike* (č. 10). Zo širšieho hľadiska sa k otázke významu nových predstáv o priestore a čase v súčasnej vede vyjadril M. Bunge (Kanada) (č. 7).

J. B. Molčanov v článku *Klasická a relativistická koncepcia času a vzťah súčasnosti* (č. 12) sa vyjadruje k problémom špeciálnej teórie relativity, o ktorých sa vedie široká diskusia. Podľa jeho názoru nemôže byť relativita súčasnosti racionálne vysvetlená, pokiaľ sa neurobí precízna logická interpretácia prác A. Einsteina, jeho pokračovateľov a interpretov, venovaných problematike času. Autor podáva súhrn názorov P. W. Bridgmana o danej otázke a sumarizuje výsledky diskusie, ktorá sa viedla na stránkach časopisu *Philosophy of Science*. Problematikou času sa ešte zaoberá L. N. Lubinská v článku *Grupové vlastnosti času a ich axiomatizácia* (č. 9) a V. P. Kazarianová v štúdií *K predstave o spätnom toku času* (č. 3). Autorka uvádza, že príčinou predstavy o spätnom toku času je pravdepodobne, že fyzika berie do úvahy len kvantitatívny aspekt časových vzťahov fyzikálnych systémov. Pre riešenie problému času je nevyhnutná nielen fyzikálna, ale aj terminologická (logická) analýza a filozofický výskum. Pozornosť filozofov si zaslúži tiež článok fyzika A. A. Tápkin *Konvencionálne definície a objektívne invarianty* (č. 7).

Prínos štrukturalistického prístupu v matematike hodnotí v zaujímavom článku *Pojem matematická štruktúra a jeho význam* S. Slavkov (Bulharsko) (č. 2). Uvádza, že vďaka francúzskej matematickej škole N. Bourbaki sa pojem štruktúry stal centrálnym pojmom matematiky. Autor ďalej definuje jednotlivé typy matematických štruktúr a formuluje metodologické závery, vyplývajúce zo stanoviska, podľa ktorého sa na matematiku pozeráme ako na hierarchiu štruktúr.

Z článkov venovaných problematike biológie upozorňujeme na prácu akad. V. A. Engelgardta *Integratizmus — cesta od jednoduchého k zložitému v poznaní javov života* (č. 11), na závažnú stať I. T. Frolova *Organický determinizmus, teleológia a cieľový prístup vo výskume* (č. 10), ako aj stať N. T. Abramovovej *Sféra činnosti a úroveň aktivity* (č. 9). Biológii, konkrétne problematike súčasného evolucionizmu sú tiež venované dva diskusné príspevky — akad. L. Š. Davitašviliho a A. M. Miklina (č. 1).

Problematike logiky bolo venovaných 14 článkov. Filozofov možno zaujmú práce A. A. Zinovjeva *O princípoch determinizmu a indeterminizmu* (č. 9), J. N. Soloduchina *Logická analýza pojmu vedecký zákon* (č. 5) a článok V. N. Kosťuka *O povahe indukčných záverov* (č. 7).

Špeciálnejšou problematikou tzv. voľnej logiky (free logic, svobodnaja logika —

J. Hintikka, K. Lambert, B. van Fraassen a i.) sa zaoberajú J. G. Gladkich v článku *Logiky bez existenciálnych predpokladov* (č. 3) a V. V. Celiščev v článku *Existencia a prázdne termíny* (č. 12). Zaujímavej otázke je venovaný článok poľského logika Z. Augustynka *Dve definície času* (č. 6). Augustynek analyzuje udalostnú a procesálnu definíciu času, zaoberá sa porovnaním oboch definícií a problémom volby definícií.

V druhom čísle časopisu sú uverejnené diskusné články o problematike logiky mikrosveta. P. A. Aronov uvádza, že predstava o existencii logiky mikrosveta sa zakladá na stotožnení logického a ontologického aspektu problému. B. G. Kuznecov zastáva o. i. názor, že predmetnú interpretáciu v kvantovo-relativistickej fyzike môže podať logika, prechádzajúca od mnohovalentných k nekonečne bivalentným výrokom; podobnú logiku možno označiť ako $[1 \rightarrow 3 \rightarrow 2/\infty]$ logiku. I. P. Stachanov píše, že ak donedávna cieľom vedy bol opis javov, v nových fyzikálnych teóriách sa cieľom stáva logické spracovanie experimentálnej informácie o svete. Netreba hovoriť o „logike mikrosveta“, ale všeobecne o „logike možného“. V logike možného sa možno vzdať zákona vylúčenia tretieho a v tomto zmysle je zhodná s dialektickou logikou, tvorí jej variant. V logike možného je prípustná celá nepretržitá množina číselových významov od 0 do 1, tieto čísla charakterizujú „stupeň pravdivosti“. A. A. Zinovjev v svojom príspevku sumarizuje doterajšiu diskusiu, rozoberá dve základné koncepcie (P. Destouches-Févriera a H. Reichenbacha), zdôrazňujúce osobitosť logiky mikrosveta a dospieva k záveru, že nijaká osobitná logika mikrosveta nejestvuje. Tento svoj názor dokazuje radom presvedčivých argumentov, vychádzajúc z tézy, že „zákony logiky sú pravidlá operovania výrokmi a termínmi“ a nemožno ich teda považovať za zákony bytia, neobjavujú sa vo svete, ale ich vynachádzajú ľudia.

Dôležité miesto v obsahu časopisu zaujímajú príspevky k problematike *historického materializmu a metodológie konkrétnych sociologických výskumov*. V súvislosti s prípravami na VII. medzinárodný sociologický kongres časopis uverejnil väčší počet príspevkov zo sociológie, na niektoré upozorníme.

Najpozoruhodnejším príspevkom k aktuálnej problematike vedeckotechnickej revolúcie bola rozsiahla štúdia českého filozofa R. Richtu *Vedeckotechnická revolúcia a rozvoj človeka* (č. 1, 2). I. G. Kurakov v článku *Riadenie a vedeckotechnická revolúcia* (č. 3) na základe rozboru rozsiahleho faktického materiálu dospel k záveru, že od riadenia najviac závisí celý vedeckotechnický pokrok. Zdôrazňuje mimoriadne veľký hospodársky význam riadiaceho aparátu: „Od stavu tohto aparátu v zásade závisí tempo rozvoja ekonomiky krajiny a vedeckotechnického pokroku. Jeho nedostatná výkonnosť ostro znižuje tempo rozvoja ekonomiky a osobitne rast životnej úrovne pracujúcich“ (s. 79). Významnú informatívnu hodnotu má príspevok *Veda, technológia, spoločnosť* (č. 5), v ktorom J. Z. Mirská a E. M. Mirskij podávajú prehľad prác západných vedcov o sociálnych aspektoch vedeckotechnickej revolúcie, najmä o sociálnych aspektoch symbiózy vedy a technológie, o zmenách vo vzťahu vedy a politiky, stupni inštitucionalizácie týchto vzťahov a o zmenách v sociálnej a profesionálnej štruktúre obyvateľstva.

Experimentálne metódy v sociálnom poznaní je názov zaujímavého príspevku B. S. Rabbota (č. 3), v ktorom autor rozoberá niektoré osobitosti sociálneho experimentu: špecifické vzťahy medzi subjektom a objektom experimentu (sociálny experiment má do činenia iba s fragmentom celkového sociálneho správania) a iný typ spät-

ného pôsobenia objektu na subjekt skúmania (posledný je vždy bezprostredne začlenený do sféry sociálneho pôsobenia).

Ústrednou problematikou bola tiež kritika koncepcií súčasného filozofického revizionizmu, teoretických základov reformizmu a oportunistizmu. Niektoré príspevky sme už uviedli v prvej časti tohto prehľadu. Z ďalších treba upozorniť na stať W. Wronovej (NDR) „*Filozofické základy*“ súčasného antileninizmu (č. 9), v ktorej sa autorka sústredila na stratégiu súčasného boja proti teórii a praxi leninizmu a konkrétne ukazuje (predovšetkým v rozbere prác K. Korsch), že spoločným teoretickým a metodologickým princípom všetkých týchto prác je pokus o odhalenie protirečenia medzi marxizmom a leninizmom, ktorý vyúsťuje do hesla „s Marxom proti socializmu“. V tom istom čísle V. Ž. Kelle a I. I. Kravčenko v článku *Evolúcia „humanistickej kritiky“* podrobne a veľmi kriticky rozoberajú jednotlivé príspevky juhoslovanských filozofov prednesené na Medzinárodnom stretnutí na Korčule (august 1969), ktoré sa zaoberalo témou Marx a revolúcia (príspevky boli uverejnené v časopise Praxis, č. 1—2). Svoju kritickú analýzu uzatvárajú konštatovaním, že účastníci stretnutia vo všetkých základných teoretických a politických otázkach postavili proti marxizmu-leninizmu svoju vlastnú, rozchádzajúcu sa s marxizmom, antileninskú koncepciu. Autori zastávajú názor, že v podstate všetky základné idey účastníkov korčulskej školy vyzneli ako formulácia „tvorivých výdobytkov“ súčasného revizionizmu.

Niektoré koncepcie antikomunistickej „soviétológie“ na materiáli temer výlučne americkej „soviétológie“ analyzuje v svojom príspevku poľský sociológ J. Wiatr (č. 10). V rozsiahlom kritickom článku rozoberajú M. I. Mochnačov a S. S. Romanov (č. 10) brožúru venezuelského autora T. Petkoffa Českoslovakia, El socialismo como problema (Caracas 1969), ktorú pokladajú za typický prejav oportunistizmu. A. Kosing (NDR) v stati *Filozofia „súčasného marxizmu“* (č. 3) analyzuje filozofické názory revizionistickej koncepcie Ernsta Fischera, jej politické a ideologické premisy a závery. (Podrobnejšie sa A. Kosing zaoberá Fischerovými názormi v práci *Ernst Fischer — ein moderner marxist?*, Berlin 1969). V závere článku A. Kosing konštatuje, že Fischerove filozofické názory sú v svojich základných črtách charakteristické pre celý súčasný revizionizmus, ktorého hlavní predstavitelia objektívne vystupujú ako duchovní inšpirátori kontrarevolúcie.

Ideovo-teoretickým diskusiám o aktuálnej problematike byrokracie venuje pozornosť J. A. Zamoškin (č. 11). Autor konfrontuje rôzne prístupy k tomuto problému. Zdôrazňuje, že marxizmus chápe byrokráciu ako historicky prechodnú formu sociálnej organizácie, v rámci ktorej sa reprodukuje odcudzenie človeka. V závere konštatuje, že dnes v USA a v európskych krajinách pozorujeme v dejinách týchto krajín nebyvalý rast antibyrokratických a všeobecnodemokratických tendencií.

Na príklade dvadsaťročnej činnosti pluralistickej školy v NSR ukazuje R. P. Fiodorov (č. 2) na krach teórie pluralistickej spoločnosti, ktorá podľa jeho názoru nevedela vyvrátiť triedny charakter súčasného kapitalizmu. O. N. Žemanov (č. 12) kritizuje rozšírené koncepcie o údajnom zburžoazňovaní robotníckej triedy. Teoretické pramene, vznik a evolúciu koncepcií tzv. masovej spoločnosti skúma v svojom článku N. N. Strelcov (č. 12). V tom istom čísle V. F. Terin zasvätené informuje o analýze výsledkov skúmania masovej komunikácie a jej publika v USA. V. L. Glazjčev sa v svojej podnetnej štúdií *Problém masovej kultúry* (č. 12) pokúša o vymedzenie predmetu a nevyhnutných procedúr sociologicko-filozofického skúmania masovej kultúry.

Problematike fašistickej ideológie a politiky venovali svoje príspevky A. A. Gal-

kin (*Sociálno-politická štruktúra kapitalistickej spoločnosti a fašizmus*, č. 2) a S. N. Frumkin (*„Filozofia dejín“ neonacizmu*, č. 11).

Domnievame sa, že sa treba aspoň zmieniť o článkoch, ktoré snád budú zaujímať len užší okruh filozofov. V. A. Rubin v štúdiu *Tradície čínskeho politického myslenia* (č. 5) na základe bohatého materiálu zasvätené rozoberá pramene politického myslenia v Číne, predovšetkým Konfuciove názory. U nás menej známou činnosťou čiernych muslimov v USA sa zaoberá L. N. Mitrochin v článku *„Národ islamu“ a Malcolm X* (č. 3). Odhaľuje v ňom logiku nábožensko-asketického hnutia amerických černochoch. Problémom tzv. afrického socializmu a postkoloniálnej evolúcie africkej spoločnosti sú venované články L. D. Jabložkova (č. 6) a B. S. Jerasova (číslo 10).

V rámci diskusie bol uverejnený článok popredného rumunského filozofa O. Chețana *Humanizmus a ťažkosti, podmienené teoretickou mnohoznačnosťou tohto pojmu* (č. 5). Článok vychádza z referátu, predneseného na sovietsko-rumunskom sympóziu o probléme človeka v súčasnej filozofii (Moskva, október 1969). Autor upozorňuje, že rôzne významy pojmu humanizmus hrozia premeniť diskusiu o tomto probléme na sumu monológov s minimom spájajúcich článkov. Diskusný charakter má tiež článok E. S. Markariana *Miesto a úloha výskumov kultúry v súčasných vedách o spoločnosti* (č. 5), v ktorom zdôrazňuje potrebu vypracovať všeobecne platnú a prísne objektívnu definíciu pojmu kultúra. Autor sa okrem iného kriticky vyjadruje o prácach amerických autorov A. Kroebera a T. Parsonsa, venovaných tejto problematike.

Ako príspevok k rozpracovaniu problematiky človeka uverejnili *Voprosy filosofii* polemický stať poľského filozofa T. Jaroszewského *Problém osobnosti v diele Karola Marxa* (č. 9), kde autor, odvolávajúc sa na Marxove práce, odkazuje neodôvodnenosť dohadov kritikov marxizmu o tom, že marxistická filozofia neroiešila problémy človeka. Upozorňujeme ďalej na zaujímavú štúdiu profesora Pittsburskej univerzity, prezidenta Medzinárodnej asociácie filozofie vedy A. Grünbauma *Sloboda vôle a zákony ľudského správania* (č. 6). Autor tu podáva fundovaný rozbor súčasných indeterministických koncepcií, uvádza a vyvracia argumenty indeterministov proti determinizmu. Veľmi zaujímavej otázke profesionálnej etiky je venovaný článok N. F. Naumovovej *Mravné antinómie súčasnej buržoáznej sociológie* (č. 2). Autorka sa zaoberá problémom mravnej zodpovednosti vedca-sociológa, teda niečím, čo možno nazvať mravným kódexom sociológie.

Problematika *vedeckého ateizmu* je v časopise zastúpená niekoľkými pozoruhodnými príspevkami. Predovšetkým je to stať poľského filozofa J. Guranowského *Tretí človek* (č. 2). Autor v nej vychádza zo state bývalého jezuitskeho publicistu F. Roustanga, ktorý „tretím človekom“ nazval generáciu kresťanov, pre ktorú je charakteristická ľahostajnosť, strata záujmu o inštitucionálnu cirkev a o tradičné inštitucionálne zväzky vôbec. Guranowski upozorňuje na niektoré práce západných autorov, v ktorých sa skúmajú filozofické a sociologické pramene nevery.

Z článku L. N. Velikoviča *Aggiornamento a antikomunizmus* (č. 11) upozorňujeme na tú časť, kde autor spomína otázku dialógu medzi marxistami a kresťanmi. Dialóg sa dnes stal skutočnosťou a podľa autora by jeho predmetom nemali byť svetonázorové otázky (pri konfrontácii názorov sa tieto otázky nemajú stavať do popredia), ale spoločenské problémy, ktoré zaujímajú obidve strany. Výsledkom dialógu by malo byť upevnenie spolupráce medzi katolíkmi a marxistami pri riešení konkrétnych aktuálnych problémov. Pod týmto zorným uhlom sa autor stavia kriticky k činnosti známej Paulus-Gesellschaft, ktorej vedenie, podľa jeho mienky, zameralo dialóg na „zmierenie“ marxizmu s náboženstvom, podporovalo revizionistické vystúpenia v ko-

munistických stranách a umožnilo antikomunistom zúčastniť sa na stretnutiach. Článok D. V. Gurjeva (č. 6) je venovaný problematike vzniku náboženského vedomia.

Z problematiky *estetiky* treba spomenúť aspoň dva príspevky, ktoré môžu vzbudiť širší záujem. R. Bahro (NDR) v článku *Čomu učí Beethovenov príklad* (č. 12) sa z hľadiska historika filozofie zamýšľa nad otázkami, ako sa do Beethovenovej tvorby v rokoch 1789–1848 premietli skladateľove názory, ilúzie a ideály, vyzdvihuje jeho statočnosť, jeho túžbu po slobode. V polemickej a v mnohom podnetnej štúdii *Doktor Faustus a hranice nemeckej skúsenosti* (č. 12) sa poľský filozof J. Kučinski pokúša o prehodnotenie intelektuálneho románu T. Manna, o interpretáciu niektorých aspektov tohto diela v čisto filozofickej rovine. Mannovu veľkosť vidí v tom, že ukázal, ako dobro plodí zlo, že odhalil svojráznu negatívnu dialektiku dobra a zla. „Kultúra sa tvorí aj vtedy“, píše, „keď vyjadruje a odhaľuje pochmúrne hĺbky ľudských možností“ (s. 67).

Dejiny filozofie tvoria posledný tematický okruh, ktorému tradične na stránkach časopisu patrí významné miesto. Mnohé príspevky sme už uviedli v iných súvislostiach a ostáva teda spomenúť tie, ktoré sú venované kritike buržoáznych filozofických teórií. Predovšetkým treba, pre jej zásadný metodologický význam, uviesť rozsiahlu štúdiu *Klasická a súčasná buržoázna filozofia* (M. K. Mamarđasvili, E. J. Solovjov a V. S. Švyriov, č. 12 a č. 1/1971). Svoj výklad autori brali ako pokus epistemologickej komparácie. Niekoľko príspevkov je venovaných rôznym problémom tvorby jednotlivých významných osobností. Napríklad T. T. Gajdukovová (č. 9) sa zaoberá princípom irónie v Kierkegaardovej filozofii. Práve tento princíp, ktorý podľa autorky zaujíma v Kierkegaardovej filozofii osobitné miesto, mu umožnil adekvátne vyjadriť svoj názor nielen na podstatu filozofickej tvorby, ale aj na spôsob samej ľudskej existencie v odcudzenom svete. Irónia je u Kierkegaarda vnútorným kľúčom, ktorý určuje miesto človeka vo svete, je spôsobom odhalenia vnútorného sveta človeka, jeho „ja“. Autorka rozoberá dve Kierkegaardove práce: doktorskú dizertáciu *O pojme irónie* a neskoršiu prácu *Alebo — alebo*, kde irónia vystupuje ako eticko-náboženská voľba.

Filozofickou antropológiou Teilharda de Chardina, hodnotením kladných stránok a ohraničenosťou jeho koncepcie sa zaoberá maďarský filozof A. Ágh (č. 5). Ďalší maďarský autor L. Eröss (č. 6) načrtáva v svojej štúdii evolúciu názorov Ericha Fromma, kriticky hodnotí jeho filozofický systém a predovšetkým zdôrazňuje eklekticismus a utopizmus jeho koncepcie. B. R. Lopuchov v článku *O „totožnosti“ filozofie a histórie v prácach Benedetto Croce* (č. 1) poukazuje na osobitné črty Croceho filozofie a vyzdvihuje jeho optimistický názor na historický proces, jeho vieru v progresívny postup dejín a v nich skrytý humanistický rozum. Podľa autora treba mnohé cenné myšlienky Croceho využiť.

Závažný problém nastolila T. A. Kuzminová v článku *Problém vzťahu filozofie a každodenného vedomia v dejinách filozofie* (č. 10), ktorý, ako uvádza, skúmala len z hľadiska problému zmyslu v niektorých filozofických prúdoch. Riešenie tejto otázky je tesne späté s vymedzením špecifickosti filozofie, jej úloh a s nastoľovaním nových filozofických problémov. Každodenné vedomie tvorí dôležitú súčasť materiálu, s ktorým „pracuje“ filozofické teoretické vedomie.

*

Záverom považujeme za nevyhnutné osobitne vyzdvihnúť informatívnu a bibliografickú rubriku časopisu. Časopis systematicky informuje o filozofickom živote v Sovietskom zväze a v zahraničí. Veľkú pozornosť venuje recenzovaniu a anotovaniu vý-

znamných prác sovietskych a zahraničných autorov, uverejňuje bibliografické prehľady, prehľady obsahu fakultných a katedrových filozofických zborníkov, vydávaných na sovietskych vysokých školách, ako aj prehľady o obsahu filozofických a sociologických časopisov socialistických krajín. To všetko robí časopis významným prameňom informácií o filozofickom živote.

Nebolo v našich možnostiach podrobne informovať o celom rozsahu problematiky časopisu, má vyše 2200 strán. Snáď nebude zbytočné, ak sa zmienime o tom, ako sa na stránkach tohto ročníka Voprosov filosofii prezentovala československá filozofia. Okrem spomenutej Richtovej štúdie nevyšiel od našich autorov nijaký príspevok. V šiestom čísle bolo uverejnené interview s hlavným redaktorom Filozofického časopisu J. Kamarýtom o zameraní časopisu a plánoch do budúcnosti. Ani informácie o našej filozofickej tvorbe neboli nijako bohaté. Vyšla len anotácia (č. 11) nemeckého vydania monografie J. Zeleného Die Wissenschaftslogik bei Marx und das „Kapital“ (Berlin 1968, 333 s.). J. Zelený (Poznanie a informácia, Moskva 1966) sa tiež ako jediný z československých autorov cituje v článku Kazariana (č. 3). Mená slovenských filozofov boli uvedené v správach z niektorých medzinárodných sympózií.

R. K.